

भुक्तं भुक्तिमिदं कोष्ठे इत्यादिना कृतस्य प्रशस्य उत्तरं अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः प्राणोपानसमायुक्तः पचाग्न्यन्तं चतुर्विधमिति गीतोक्तमेव विवर्णोति अत्राप्येत्यादिना अत्र प्रश्ने विषये इति हासमपीति संबंधः ॥ १ ॥ २ ॥ कर्म अग्निहोत्रादिकं न्यस्तं येन तं कीनां शंकरं शंभयि निरनुकोशं अविचक्षणं मम अनन्यगतिकत्वं जानन्तं ॥ ३ ॥ ४ ॥ ५ ॥ ग्राह्यदीक्षाव्रतादिकं अतएव दृश्यं लोकेः स्थूलत्वाद्द्रव्ययोग्यं ॥ ६ ॥ कर्मणा शरीरायासेन ॥ ७ ॥ जन्मादिजन्मस्थितिभ्रमं मूर्तिभेदोयोनानात्वं ॥ ८ ॥ दृश्यानि सोमाज्यादीनि द्रव्याण्येषु वर्त्मसुकर्ममार्गेषु रक्षोभिर्दुर्जनैर्वध्यमानेषु नाशयन्मानेषु सत्सु तेभ्यो विरक्तेन

वासुदेव उवाच अत्राप्युदाहरंतीममिति हासं पुरातनं ॥ दंपत्योः पार्थ संवादो यो भवद्भरतर्षभ ॥ १ ॥ ब्राह्मणी ब्राह्मणं कंचिज्ज्ञानविज्ञानपारंगं ॥ दृष्ट्वा विविक्तं आसीन् भार्या भर्तारमब्रवीत् ॥ २ ॥ कं नु लोकं गमिष्यामि त्वामहं पतिमाश्रिता ॥ न्यस्तकर्मणा मासीनं कीनाशमविचक्षणं ॥ ३ ॥ भार्याः पतिकृतौ ह्येकानामुपवर्ततीति नः श्रुतं ॥ त्वामहं पतिमासाद्य कां गमिष्यामि वै गतिं ॥ ४ ॥ एवमुक्तः स शांतात्मा तामुवाच ह सन्निव ॥ सुभगे नाभ्यसूयामि वाक्यस्यास्य तवानघे ॥ ५ ॥ ग्राह्यं ह्यं च सत्यं वायदिदं कर्म विद्यते ॥ एतदेव व्यवस्यंति कर्म कर्मैतिकर्मिणः ॥ ६ ॥ मोहमेव नियच्छंति कर्मणा ज्ञानवर्जिताः ॥ नैष्कर्म्यं न च लोके स्मिन्मुहुर्त्तमपिलभ्यते ॥ ७ ॥ कर्मणामनसा वाचाशुभं वायदिवाऽशुभं ॥ जन्मादिमूर्तिभेदांतं कर्म भूतेषु वर्त्तते ॥ ८ ॥ रक्षोभिर्वध्यमानेषु दृश्यद्रव्येषु वर्त्मसु ॥ आत्मस्थमात्मना तेभ्यो दृष्टमायतनं मया ॥ ९ ॥ यत्र तद्ब्रह्म निर्द्वंद्वं यत्र सोमः सहाग्निना ॥ व्यायं कुरुते नित्यं धीरो भूतानि धारयन् ॥ १० ॥ यत्र ब्रह्मा दयो युक्तास्तदक्षरमुपासते ॥ विद्वांसः सुव्रता यत्र शांतात्मानो जितेंद्रियाः ॥ ११ ॥ घ्राणेन न तदाघ्रेयं नास्वाद्यं चैव जिह्वया ॥ स्पर्शनेन तदस्पृश्यं मनसा त्वगगम्यते ॥ १२ ॥ चक्षुषामविषद्यं च यत्किंचिच्छृणुणात्परं ॥ अगंधमरसस्पर्शमरूपाशब्दलक्षणं ॥ १३ ॥ यतः प्रवर्त्तते तंत्रयत्र च प्रति तिष्ठति ॥ प्राणोपानः समानश्च व्यानश्चोदान एव च ॥ १४ ॥ ततएव प्रवर्त्तते तदेव प्रविशंति च ॥ समानव्यानयोर्मध्ये प्राणोपानौ विचरेतुः ॥ १५ ॥

मयेति शेषः आयतनं भूघ्राणमध्यस्थमविमुक्ताख्यं ॥ ९ ॥ सोमः इडा अग्निः पिंगला वरणानासीसंज्ञे सोविमुक्ते प्रतिष्ठितः सोविमुक्तः कस्मिन्म्यतिष्ठति इति वरणायां च नास्यां मध्ये प्रतिष्ठित इत्यादि भुवोर्घ्राणस्य चयः संधिरिति जाबालश्रुतिप्रसिद्धेः व्यायं संचारं धीरो बुद्धिपेरको भूतानि धारयन्वायुः ॥ १० ॥ ११ ॥ न तदाघ्रेयं तत्क्षरं ॥ १२ ॥ १३ ॥ तंत्रं दृष्ट्या दिव्यापारः एतदेवाह प्राणोपान इत्यादिना ॥ १४ ॥ प्राणोपानयोः प्रवृत्तिरेव सृष्टिः प्रवेश एव प्रलयश्चेति भावः समानेति नाभिर्मंडलस्थः समानः कस्मिन् देहव्यापी व्यानः ॥ १५ ॥